

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
22 ΙΟΥΝΙΟΥ 2021**

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1:

- α. **[σελ. 140 – 141]: Οργανισμός (1914):** Ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 1914 στη Θεσσαλονίκη, με σκοπό την άμεση περίθαλψη και στη συνέχεια την εγκατάσταση των προσφύγων του πρώτου διωγμού σε εγκαταλελειμμένα τουρκικά και βουλγαρικά χωριά της Κεντρικής και Ανατολικής Μακεδονίας. Παρεχόταν συσσίτιο, προσωρινή στέγη και ιατρική περίθαλψη, μέχρι οι πρόσφυγες να βρουν εργασία ή να αποκτήσουν γεωργικό κλήρο.
- β. **[σελ. 140]: Σύμφωνο περί αμοιβαίας μεταναστεύσεως μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας (1919):** Το Νοέμβριο του 1919 υπογράφηκε η συνθήκη του Νεϊγύ, που προέβλεπε παραχώρηση της Δυτικής Θράκης από τη Βουλγαρία στην Ελλάδα. Στη συνθήκη ήταν συνημμένο το «Σύμφωνο περί αμοιβαίας μεταναστεύσεως μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας». Με βάση αυτό, αναχώρησαν από την Ελλάδα περίπου 50.000 Βούλγαροι και από τη Βουλγαρία περίπου 30.000 Έλληνες (περίπου 20.000 ακόμη Έλληνες είχαν μεταναστεύσει πριν από την υπογραφή της συνθήκης).
- γ. **[σελ. 144, 96]: Συνθήκη των Σεβρών (28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920):** Τον Ιούλιο του 1920 υπογράφηκε η Συνθήκη των Σεβρών, που μεταξύ άλλων όριζε ότι η περιοχή της Σμύρνης θα βρισκόταν υπό ελληνική διοίκηση και κατοχή για πέντε χρόνια. Ύστερα από την περίοδο αυτή θα μπορούσαν οι κάτοικοι με δημοψήφισμα να αποφασίσουν την προσάρτηση της περιοχής στην Ελλάδα. Η Συνθήκη των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920) αποτέλεσε τη μεγαλύτερη διπλωματική επιτυχία της Ελλάδας και δικαίωσε την τολμηρή πολιτική του Βενιζέλου. Η μικρή Ελλάδα των παραμονών των Βαλκανικών πολέμων γίνεται με την υπογραφή της Συνθήκης «η Ελλάδα των δύο Ηπείρων και των πέντε Θαλασσών». Το όραμα της Μεγάλης Ιδέας φαίνεται να γίνεται απτή πραγματικότητα.

ΘΕΜΑ Α2:

- α. **Σωστό** (σελ. 20: «*Λίγο αργότερα, με τη Γαλλική Επανάσταση και τους Ναπολεόντειους πολέμους, ευνοήθηκε ιδιαίτερα η ελληνική ναυτιλία*»).
- β. **Σωστό** (σελ. 60: «*Ο Υψηλάντης θέλησε να επιβάλει ένα δικό του «Γενικό Οργανισμό της Πελοποννήσου», που θα του επέτρεπε να συγκεντρώσει τη στρατιωτική και πολιτική εξουσία στα χέρια του*»).
- γ. **Σωστό** (σελ. 65: «*Η ικανοποίηση των αιτημάτων των απομάχων του πολέμου ήταν η μόνη σαφής διεκδίκηση*»).
- δ. **Λάθος** (σελ. 73 – 74: «*Ο Κωλέττης ως αρχηγός του γαλλικού κόμματος...*»).
- ε. **Λάθος** (σελ. 105: «*Σημαντική πολιτική τομή της περιόδου είναι η ψήφιση νέου συντάγματος, διαδικασία που ξεκίνησε το 1924 και ολοκληρώθηκε μόλις το 1927, με το οποίο εγκαθιδρύθηκε το πολίτευμα της αβασίλευτης δημοκρατίας*»).

[ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΗ: Παραθέτουμε και τα αντίστοιχα αποσπάσματα προς τεκμηρίωση των επιλογών μας, παρόλο που οι μαθητές δεν ήταν υποχρεωμένοι να τα παραθέσουν.]

ΘΕΜΑ Β1:

[σελ. 50 – 51]: «Το Νοέμβριο του 1920 ... τις βαρύτατες συνέπειές της».

ΘΕΜΑ Β2:

- α. **[σελ. 46]:** «Οι διαφορές του αγροτικού προβλήματος στην Ελλάδα ... με κοινωνικό και ταξικό περιεχόμενο».
- β. **[σελ. 46 – 47]:** «Στη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου ... Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος».

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ1:

υποερώτημα α':

Οι μαθητές καλούνται να αξιοποιήσουν από το σχολικό βιβλίο τα ακόλουθα σημεία:

[σελ. 149 – 151]: «Στις 24 Ιουλίου 1923 υπογράφηκε ... κάποιων επίμαχων περιοχών»

[σελ. 152]: «Με βάση το άρθρο 11 ... περιουσίας των ανταλλαζίμων»

Οι μαθητές μπορούν να αξιοποιήσουν από τα παραθέματα των ιστορικών πηγών τα ακόλουθα σημεία:

Από το κείμενο Γ΄:

«Στις 13 Οκτωβρίου [1922], [...] ο Βενιζέλος είχε τηλεγραφήσει στον Φρίτζχοφ Νάνσεν, ειδικά εντεταλμένο επίτροπο της Κοινωνίας των Εθνών για την παροχή αρωγής στους πρόσφυγες:.

Η προσέγγιση του χειμώνα θα καταστήσει την επίλυση του προβλήματος της κατοικίας των προσφύγων δυσχερέστερη ακόμη και από εκείνη του ανεφοδιασμού τους. Λαμβάνω το θάρρος να σας παρακαλέσω επίμονα να προβήτε στη λήψη κάθε αναγκαίου μέτρου προκειμένου να επιτευχθεί η έναρξη της μετακινήσεως των πληθυσμών πριν από την υπογραφή της ειρήνης...». [Η αναφορά ερμηνεύει το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της υπογραφής της Σύμβασης και της Συνθήκης της Λοζάνης. Θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για σχολιασμό με αφορμή τη φράση του σχολικού βιβλίου: «Έξι μήνες πριν, στις 30 Ιανουαρίου 1923, είχε υπογραφεί η ελληνoturκική Σύμβαση, η οποία ρύθμιζε την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας»]

Από το κείμενο Α΄:

«Το κριτήριο για μια τέτοια ανταλλαγή υπήρξε η θρησκεία. Τουρκόφωνοι ελληνορθόδοξοι και ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι βρέθηκαν, παρά τη θέλησή τους, σε χώρες που ήταν ξένες στα ήθη και στη γλώσσα τους.» [Θα πρέπει οι μαθητές να σχολιάσουν το κριτήριο της θρησκείας με αφορμή της φράση του σχολικού βιβλίου: «Προβλεπόταν η υποχρεωτική ανταλλαγή μεταξύ των Ελλήνων ορθοδόξων κατοίκων της Τουρκίας και των Μουσουλμάνων κατοίκων της Ελλάδας.»]

Από το κείμενο Β΄:

«Όσο για τον Βενιζέλο, είναι φανερό ότι αποδεχόταν την ιδέα της ανταλλαγής πληθυσμών, πρώτα εθελοντικής (το 1914 με την Τουρκία και το 1919 με τη Βουλγαρία) και τελικά υποχρεωτικής (το 1923 με την Τουρκία)» [Θα πρέπει οι μαθητές να σχολιάσουν τις προηγούμενες διπλωματικές προσεγγίσεις με την Τουρκία και τη Βουλγαρία αλλά και τον υποχρεωτικό χαρακτήρα αυτής της διπλωματικής πράξης με αφορμή της φράση του σχολικού βιβλίου: «Η συμφωνία αυτή για ανταλλαγή πληθυσμών διέφερε από τις προηγούμενες. Καθιέρωνε για πρώτη φορά τη μαζική μετακίνηση πληθυσμών και είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα.»]

Αναφορικά με τη μαζική μετακίνηση των πληθυσμών μπορεί να αξιοποιηθεί το **κειμένο Α΄** στο σημείο: «Το σχέδιο σήμαινε ότι 585.000 μουσουλμάνοι θα ανταλλάσσονταν με 1.300.000 χριστιανούς ορθοδόξους.».

υποερώτημα β΄:

Οι μαθητές καλούνται να αξιοποιήσουν από το σχολικό βιβλίο τα ακόλουθα σημεία:

[σελ. 151 – 152]: «Όταν έγινε γνωστή η υπογραφή της Σύμβασης...στο βωμό των συμφερόντων του ελληνικού κράτους»

Οι μαθητές μπορούν να αξιοποιήσουν από τα παραθέματα των ιστορικών πηγών τα ακόλουθα σημεία:

Από το κείμενο Α΄:

«Όσο για τον Βενιζέλο, είναι φανερό ότι αποδεχόταν την ιδέα της ανταλλαγής πληθυσμών μόνο για να αποτρέψει μία έκβαση ακόμη πιο βλαπτική για τα ελληνικά συμφέροντα: τη μονομερή απογύμνωση και εκδίωξη ή εξόντωση ελληνικών πληθυσμών. Ειδικά το φθινόπωρο του 1922, η Ελλάδα ήταν εκείνη που είχε άμεση ανάγκη μιάς συμφωνημένης υποχρεωτικής ανταλλαγής. Όχι η Τουρκία. Κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, οι ελληνικοί πληθυσμοί είχαν ήδη εγκαταλείψει το έδαφός της και η ίδια απέκλειε την επιστροφή τους. Μπορούσε να υπολογίζει ότι θα ακολουθούσαν και οι υπόλοιποι. Αντίθετα, στην Ελλάδα παρέμενε σχεδόν μισό εκατομμύριο Τούρκων. Χωρίς συμφωνία υποχρεωτικής ανταλλαγής, ήταν αδύνατο να εκδιωχθούν ώστε να χρησιμεύουν οι ακίνητες περιουσίες τους για την αποκατάσταση μεγάλου μέρους των Ελλήνων προσφύγων από την Τουρκία (όπως έγινε τελικά)». [Η αναφορά ερμηνεύει την πολιτική επιλογή του Βενιζέλου για την αποδοχή της Σύμβασης. Θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για σχολιασμό με αφορμή τη φράση του σχολικού βιβλίου: «Η πραγματικότητα όμως, όπως είχε διαμορφωθεί μετά την έξοδο χιλιάδων Ελλήνων από τις πατρογονικές εστίες τους και την άρνηση της Τουρκίας να δεχτεί την επιστροφή τους, ανάγκασε την ελληνική αντιπροσωπεία να συμφωνήσει»]

Συμπληρωματικά, θα μπορούσε να αξιοποιηθεί η αναφορά του **κειμένου Γ΄**: «Στις 13 Οκτωβρίου [1922], [...] ο Βενιζέλος είχε τηλεγραφήσει στον Φρίτζχοφ Νάνσεν, ειδικά εντεταλμένο επίτροπο της Κοινωνίας των Εθνών για την παροχή αρωγής στους πρόσφυγες: «Ο υπουργός των Εσωτερικών της κυβερνήσεως της Αγκυρας δήλωσε, πριν από 15 μέρες, ότι οι Τούρκοι έχουν αποφασίσει να μην ανεχθούν στο εξής την παρουσία των Ελλήνων στα οθωμανικά εδάφη · θα προτείνει λοιπόν στην προσεχή συνδιάσκεψη

την υποχρεωτική προσφυγή στην ανταλλαγή των πληθυσμών, ελληνικού και τουρκικού.».

Από το κείμενο Α΄:

«Ο Βενιζέλος παραδέχτηκε τα ακόλουθα σε μια δήλωση που έκανε σε μια επιτροπή προσφύγων το 1929: «Στην ουσία [η ελληνοτουρκική σύμβαση της Λωζάννης] δεν συνίσταται σε μια συμφωνία για την ανταλλαγή ελληνικών και μουσουλμανικών πληθυσμών και των περιουσιακών τους στοιχείων, αλλά κυρίως σε μια συμφωνία προβλέπουσα την απέλαση του μουσουλμανικού πληθυσμού από την Ελλάδα μετά την εκδίωξη των Ελλήνων από την Τουρκία. Αυτό συνέβη στην πραγματικότητα».». [Η αναφορά αναδεικνύει το γεγονός ότι η αποδοχή της Σύμβασης ήταν, τελικά, ένα μέσο επίτευξης ομογενοποίησης των πληθυσμών. Θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για σχολιασμό με αφορμή τη φράση του σχολικού βιβλίου: «Εξάλλου η υπογραφή της Σύμβασης υποβοηθούσε τις βλέψεις των ηγετών των δύο χωρών (Βενιζέλου και Κεμάλ) για τη διασφάλιση και αναγνώριση των συνόρων τους, την επίτευξη ομοιογένειας και την απρόσκοπτη ενασχόληση με την εσωτερική μεταρρύθμιση και ανάπτυξη»]

ΘΕΜΑ Δ1:

υποερώτημα α΄:

Οι μαθητές καλούνται να αξιοποιήσουν από το σχολικό βιβλίο τα ακόλουθα σημεία:

[σελ. 42 – 43]: «Στον ελληνικό χώρο, το πρόβλημα της έγγειας ιδιοκτησίας ... τεχνητές ελλείψεις».

Οι μαθητές μπορούν να αξιοποιήσουν από τα παραθέματα των ιστορικών πηγών τα ακόλουθα σημεία:

Από το κείμενο Α΄:

«Ως τότε (1881) το ελληνικό κράτος είχε καταπολεμήσει με συνέπεια κάθε προσπάθεια για τη συγκρότηση μεγάλης γαιοκτησίας. Όμοια είχε καταπολεμήσει τον κολληγικό τρόπο καλλιέργειας του εδάφους και είχε ευνοήσει τη μικρή ιδιοκτησία και την οικογενειακή παραγωγή.». [Η αναφορά θα μπορούσε να αξιοποιηθεί προσθετικά για σχολιασμό με αφορμή τη φράση του σχολικού βιβλίου: «Η προοδευτική διανομή των εθνικών γαιών που προέκυψαν από τον επαναστατικό αγώνα του 1821-1828 δημιούργησε πλήθος αγροτών με μικρές ή μεσαίες ιδιοκτησίες. Τα λίγα

εναπομείναντα «τσιφλίκια» στην Αττική και την Εύβοια δεν προκαλούσαν ιδιαίτερο πρόβλημα»]

Από το κείμενο Α΄:

«Στην περίοδο 1881-1895 εμφανίσθηκε στο προσκήνιο της ελληνικής κοινωνίας το πρόβλημα μιάς μεγάλης γαιοκτησίας με κέντρο τις νέοαπελευθερωμένες περιοχές της Θεσσαλίας και της Άρτας.». [Η αναφορά θα μπορούσε να αξιοποιηθεί προκειμένου να οριοθετήσει χρονικά και τοπικά το πρόβλημα της τσιφλικικής ιδιοκτησίας με αφορμή τη φράση του σχολικού βιβλίου: «Αργότερα όμως, η διεύρυνση του ελληνικού κράτους με τα Επτάνησα (1864), την Άρτα και τη Θεσσαλία (1881) έφερε στο προσκήνιο το ζήτημα της μεγάλης ιδιοκτησίας.»]

Από το κείμενο Α΄:

«δικαιούχοι των τσιφλικικών δικαιωμάτων στη Θεσσαλία - Άρτα δεν ήταν πια οι επαρχιακοί προύχοντες και κοτζαμπάσηδες, αλλά οι Έλληνες χρηματιστές της διασποράς.». [Η αναφορά θα μπορούσε να αξιοποιηθεί ώστε να τονιστεί η ιδιαιτερότητα των αγοραστών των μεγάλων θεσσαλικών εκτάσεων με αφορμή τη φράση του σχολικού βιβλίου: «Τα «τσιφλίκια» της Θεσσαλίας αγοράστηκαν από πλούσιους Έλληνες του εξωτερικού.»]

υποερώτημα β΄:

Οι μαθητές καλούνται να αξιοποιήσουν από το σχολικό βιβλίο τα ακόλουθα σημεία:

[σελ. 80]: «Το τρικουπικό κόμμα ήδη από το 1875 παρουσίασε ένα συστηματικό πρόγραμμα εκσυγχρονισμού της χώρας, αρκετά κοντά στις αντιλήψεις του Κουμουندούρου, το οποίο προέβλεπε κυρίως ενίσχυση της γεωργίας».

[σελ. 80]: «Για την υλοποίηση του τρικουπικού προγράμματος προκρίθηκε η παροχή κινήτρων στην ιδιωτική πρωτοβουλία για επενδύσεις».

[σελ. 81]: «Στα εδάφη της Θεσσαλίας, ... για τη βελτίωση της θέσης τους.».

[σελ. 81]: «Το κόμμα του απεχθανόταν ... παραδοσιακές παραγωγικές δραστηριότητες.».

[σελ. 43]: «Οι πρακτικές αυτές ... και μουσουλμάνοι ιδιοκτήτες μεγάλων εκτάσεων».

Οι μαθητές μπορούν να αξιοποιήσουν από τα παραθέματα των ιστορικών πηγών τα ακόλουθα σημεία:

Από το κείμενο Α΄:

«Με την κυβέρνηση ωστόσο Τρικούπη ήταν η πρώτη φορά που το κράτος εμφανίσθηκε να ευνοεί τη συγκρότηση μιάς μεγάλης γαιοκτησίας. Ο Τρικούπης υποχρεώθηκε να καλύψει πλήρως την επιχείρηση των πλούσιων ομογενών για την τσιφλικοποίηση της Θεσσαλίας, τόσο από νομική και δικαστική άποψη, όσο και από άποψη οικονομικής πολιτικής. Το βασικό επιχείρημα που έπεισε τον Τρικούπη να ακολουθήσει αυτή την πολιτική ήταν η ιδιότητα των νέων αγοραστών των κτημάτων.». [Η αναφορά ερμηνεύει την πολιτική επιλογή του Τρικούπη για την υποστήριξη της τσιφλικικής ιδιοκτησίας η οποία εξηγείται και από τα μέσα υλοποίησης του πολιτικού του προγράμματος. Θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για σχολιασμό με αφορμή τη φράση του σχολικού βιβλίου: «Το τρικουπικό κόμμα ήδη από το 1875 παρουσίασε ένα συστηματικό πρόγραμμα εκσυγχρονισμού της χώρας, αρκετά κοντά στις αντιλήψεις του Κουμουνδούρου, το οποίο προέβλεπε κυρίως ενίσχυση της γεωργίας. Για την υλοποίηση του τρικουπικού προγράμματος προωθήθηκε η παροχή κινήτρων στην ιδιωτική πρωτοβουλία για επενδύσεις. Έτσι, στα εδάφη της Θεσσαλίας, στα οποία κυριαρχούσε η μεγάλη ιδιοκτησία, οι τρικουπικοί υποστήριζαν τους μεγαλογαιοκτήμονες.»]

Από το κείμενο Β΄:

«Ο Δηλιγιάννης, αντίθετα, αμέσως μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας είχε καταθέσει νομοσχέδια για τη χορήγηση γης στους αγρότες, για τη δημιουργία ταμείων αγροτικής πίστης και για τη ρύθμιση της σχέσης μεταξύ τσιφλικάδων και αγροτών, τα οποία όμως προσέκρουαν στην αντίσταση των μεγαλογαιοκτημόνων και των Τρικουπικών.». [Η αναφορά αναδεικνύει αντιθετικά τις δηληγιαννικές επιλογές αναφορικά με το αγροτικό ζήτημα. Θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για σχολιασμό με αφορμή τη φράση του σχολικού βιβλίου: «Στα εδάφη της Θεσσαλίας, στα οποία κυριαρχούσε η μεγάλη ιδιοκτησία, οι δηληγιαννικοί προσπάθησαν, χωρίς τελικά να το κατορθώσουν, να χορηγήσουν γη στους αγρότες και έλαβαν κάποια μέτρα για τη βελτίωση της θέσης τους» Το κόμμα του Δηλιγιάννη απεχθανόταν το τυχονομικό χρηματιστικό κεφάλαιο και υποστήριζε μια αργή οικονομική ανάπτυξη που θα βασιζόταν σε παραδοσιακές παραγωγικές δραστηριότητες.»]

Από το κείμενο Γ΄:

«Η συντηρητική κυβέρνηση Θεοτόκη, ψηφίζοντας το νόμο ΒΧΗ (9 Ιουλίου του 1899) «Περί εξώσεως δυστροπούντων ενοικιαστών», παραχώρησε στους τσιφλικούχους ένα ισχυρό εργαλείο πειθάρχησης των κολίγων. Η συνεχής, όμως, όξυνση των κοινωνικών συγκρούσεων και η ενίσχυση της θέσης των κολίγων και των υποστηρικτών τους ώθησε την επόμενη κυβέρνηση Θεοτόκη να καταθέσει, το 1906, ένα νέο νομοσχέδιο που περιορίζε και πάλι ουσιαστικά τα δικαιώματα των κολίγων.». [Η αναφορά αφορά τις προσπάθειες της κυβέρνησης του Γ. Θεοτόκη για την εξάλειψη της τσιφλικικής

ιδιοκτησίας και την προώθηση της απαλλοτρίωσης των μεγάλων έγγειων ιδιοκτησιών. Θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για σχολιασμό με αφορμή τη φράση του σχολικού βιβλίου: «Οι πρακτικές αυτές δημιούργησαν εντάσεις και οδήγησαν στην ψήφιση νόμων το 1907, οι οποίοι επέτρεπαν στην εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση να απαλλοτριώνει μεγάλες ιδιοκτησίες, ώστε να μπορεί να τις διανέμει σε ακτήμονες.»]

Από το κείμενο Γ΄:

«Παρά ταύτα, και αυτή η συμβιβαστική λύση συνάντησε την αντίδραση των γαιοκτημόνων και εγκαταλείφθηκε.». [Η αναφορά σχετίζεται με τις αντιδράσεις που συνάντησαν οι νομοθετικές πρωτοβουλίες του Γ. Θεοτόκη. Θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για σχολιασμό με αφορμή τη φράση του σχολικού βιβλίου: «Η εφαρμογή τους αποδείχθηκε δύσκολη υπόθεση και οι τριβές που προκλήθηκαν προκάλεσαν συγκρούσεις, η πιο σημαντική από τις οποίες έγινε στο χωριό Κιλελέρ (1910).»]